

А. С. Віцькар

помічник судді

Личаківський районний суд м. Львова

м. Львів, Україна

НОВЕЛІЗАЦІЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ВСТАНОВЛЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ШИРОКОМАСШТАБНОЮ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню особливостей встановлення юридичних фактів, пов'язаних із широкомасштабною збройною агресією РФ проти України. З урахуванням аналізу сформованої Верховним Судом судової практики виокремлено найбільш поширені види зазначеної категорії юридичних фактів та зосереджено увагу на особливостях і моделях їх встановлення.

Ключові слова: юридичний факт, воєнний факт, збройна агресія, судова практика.

Однією із передбачених в п. 5 ч. 2 ст. 293 ЦПК України категорій справ, які підлягають розгляду судом в порядку окремого провадження є справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення. Вказане дає підстави стверджувати про те, що предметом розгляду у вказаній категорії справ є вимога про встановлення факту, що має юридичне значення, а об'єктом дослідження та встановлення – відповідний факт, що має юридичне значення.

Згідно сформованого в теорії та практиці підходу існують дві моделі встановлення факту, що має юридичне значення, а саме: судова та позасудова (адміністративна) моделі.

При цьому, судова модель встановлення юридичних фактів передбачає наявність в сукупності наступних умов [1; 2; 3]:

– **факти, що підлягають встановленню, повинні мати юридичне значення** (згідно із законом такі факти породжують юридичні наслідки), тобто від них мають залежати виникнення, зміна або припинення особистих чи майнових прав громадян. Для визначення юридичного характеру факту потрібно з'ясувати мету встановлення. Один і той самий факт для певних осіб і для певної мети може мати юридичне значення, а для інших осіб та для іншої мети – ні;

– **встановлення факту не пов'язується з подальшим вирішенням спору про право.** Якщо під час розгляду справи про встановлення факту заінтересованими особами буде заявлений спір про право або суд сам дійде висновку, що у цій справі встановлення факту пов'язане з необхідністю вирішення в судовому порядку спору про право, суд залишає заяву без розгляду і роз'яснює цим особам, що вони вправі подати позов на загальних підставах [4]. При цьому, існування спору повинно бути реальним, а не гіпотетичним, а тому суд наявність спору має належним чином обґрунтувати і зазначити в чому він полягає [5].

– **заявник не має іншої можливості одержати чи відновити документ, який посвідчує факт, що має юридичне значення.** Це визначальна обставина при розгляді заяви про встановлення певних фактів в порядку окремого провадження. Для цього заявник разом із заявою про встановлення факту подає докази на підтвердження того, що до її пред'явлення він звертався до відповідних організацій за одержанням документа, який посвідчував би такий факт, але йому в цьому було відмовлено із зазначенням причин відмови (відсутність архіву, відсутність запису в актах цивільного стану тощо). Винятком у застосуванні вказаної умови є розгляд справи про встановлення факту смерті та народження в порядку статті 317 ЦПК України, при розгляді яких не вимагається від осіб, які звертаються із заявою до суду про встановлення відповідного факту, подання до суду письмової відмови органу реєстрації актів цивільного стану у здійсненні реєстрації таких фактів.

– **чинним законодавством не передбачено іншого позасудового порядку встановлення юридичних фактів.**

Воєнний конфлікт, який розпочався на Сході України в 2014 році та переріс в 2022 році в широкомасштабну збройну агресію російської федерації, вніс свої корективи в особливості встановлення юридичних

фактів, в тому числі в судовому порядку. Зокрема, у зв'язку із цим в науковій літературі навіть було виокремлено розгляд такої нової категорії справ як **встановлення юридичного факту, пов'язаного з воєнним конфліктом в Україні (так званий воєнний факт)** [6, с. 430–431].

Дослідження даних Єдиного державного реєстру судових рішень щодо особливостей розгляду справ про встановлення юридичного факту, пов'язаного із широкомасштабною збройною агресією РФ проти України, дає підстави для виокремлення найбільш поширених видів юридичних фактів та особливостей (моделей) їх встановлення.

Встановлення факту самостійного виховання дитини (номер справи в ЄДРСР № 201/5972/22)

За обставин справи ОСОБА_1 звернувся до суду в порядку цивільного судочинства (за правилами окремого провадження) із заявою про встановлення факту самостійного виховання дитини. Необхідність встановлення відповідного юридичного факту, а відтак мету подання відповідної заяви обґрунтував тим, що встановлення факту самостійного виховання дитини потрібно йому для оформлення документів, необхідних для отримання соціальної допомоги як батьку, що самостійно виховує дитину, реєстрації місця проживання дитини, вирішення інших питань щодо проживання та перебування дитини, отримання відстрочки від мобілізації.

Рішенням суду першої інстанції, яке залишено без змін постановою суду апеляційної інстанції, вирішено заявлені вимоги по суті в порядку окремого провадження та в задоволенні заяви відмовлено з підстав необґрунтованості вимоги, викладеної у заяві про встановлення факту, що має юридичне значення, оскільки заявник не довів, що матір не здійснює прав та не виконує обов'язків щодо своєї неповнолітньої дитини.

Ухвалою Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 27 вересня 2023 року справу передано на розгляд Великої Палати Верховного Суду. Приймаючи рішення про передачу справи на розгляд Великої Палати КЦС ВС, виходячи із заявленої ОСОБА_1 мети встановлення факту, що має юридичне значення, прийшов до висновку про порушення в даному випадку правил предметної юрисдикції цієї справи та відповідно неможливості її розгляду в порядку окремого провадження за правилами цивільного судочинства. Зазначений висновок мотивував наступним чином. Державна соціальна допомога призначається у встановленому законом порядку та відноситься до компетенції органів державної влади як суб'єктів владних повноважень, які реалізують державну політику у сфері соціального захисту населення. Правовідносини у цій сфері носять публічний характер. А тому, у разі виникнення спору щодо реалізації прав позивача, або ж їх обмеження зі сторони компетентного державного органу, позивач має право оскаржити рішення, дії чи бездіяльність органу державної влади – суб'єкта владних повноважень, який здійснює владні управлінські функції. Враховуючи, що між заявником та відповідним територіальним центром комплектування (який заявник вказав зацікавлено особою) може виникнути спір, пов'язаний з доведенням наявності підстав для відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації (про що заявник вказав у заяві), і не пов'язаний з виникненням чи реалізацією цивільних прав та обов'язків заявника, їх виникненням, існуванням та припиненням, за предметом та можливими правовими наслідками цей спір може стосуватися лише сфери публічно-правових відносин, а отже не підлягає вирішенню у порядку цивільного судочинства. Тобто, на думку колегії КЦС ВС, заявлені вимоги, враховуючи їх мету, пов'язані з доведенням існування підстав для визнання (підтвердження) за ним певного соціально-правового статусу, не пов'язаного з будь-якими цивільними правами та обов'язками, їх виникненням, існуванням та припиненням. Відповідно, за своїм предметом та можливими правовими наслідками такі вимоги пов'язані з публічно-правовими відносинами заявника з державою. Тобто у разі виникнення спору з суб'єктом владних повноважень, зокрема які стосуються порушеного заявником питання, останній вправі звернутися до адміністративного суду із позовними вимогами до відповідного уповноваженого органу і певні факти, які мають значення для правильного вирішення спору, підлягають встановленню судом у мотивувальній частині судового рішення. Крім того, КЦС ВС виснуючи щодо наявності спору у заявлених вимогах, які можуть вплинути на права та інтереси іншого з батьків, у разі задоволення порушеного заявником питання, зазначив, що факт самостійного виховання дитини одним із батьків, відсутності участі іншого з батьків у вихованні дитини може бути встановлений у мотивувальній частині рішення суду у цивільній справі при вирішенні у порядку позовного провадження спору щодо позбавлення особи батьківських прав, визначення місця проживання дитини, відібрання дитини тощо. Факт самостійного виховання дитини одним із батьків, відсутності участі іншого з батьків у вихованні дитини може бути встановлений у рішенні суду при вирішенні спору щодо позбавлення особи батьківських прав у порядку позовного провадження. У разі виникнення

спору щодо місця проживання дитини (опіки над дитиною), ухилення від виконання (невиконання) батьківських обов'язків – такий спір підлягає вирішенню в порядку позовного провадження.

У зв'язку із чим, покликавшись на положення постанови Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 05 вересня 2019 року у справі № 638/2304/17 (провадження № 61-2417сво19), Верховний Суд констатував, що приватно-правовий інструментарій не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для невиконання публічних обов'язків або створення преюдиційного рішення суду для публічних відносин.

Однак, за встановлених у цій справі обставин, визначеної заявником заінтересованої особи (територіальний центр комплектування та соціальної підтримки) та мети подання заяви про встановлення факту самостійного виховання ним сина, заявлені вимоги не є вимогами, які пов'язані із здійсненням особистих немайнових чи майнових прав заявника, а тому, на думку КЦС ВС, не підлягають розгляду судом в порядку окремого провадження на підставі статей 293, 315 ЦПК України.

Колегією суддів КЦС ВС при обґрунтуванні необхідності передачі справи на розгляд Великої Палати досліджено практику вирішення спірних питань судами (аналіз практики здійснено за період з червня 2023 року по вересень 2023 року) та згідно з даними Єдиного державного реєстру судових рішень встановлено:

- на підставі частини четвертої статті 315 ЦПК України суди відмовляли у відкритті провадження у подібних справах, оскільки із заяви про встановлення факту, що має юридичне значення, вбачався спір про право (справи № № 441/2208/23, 669/864/23, 587/2555/23, 192/1671/23, 947/27131/23, 707/8911/23, 604/951/23, 559/2430/23, 381/2937/23, 604/886/23, 716/1104/23, 199/5376/23, 344/11153/23, 599/1435/23, 599/1434/23, 152/655/23, 727/5799/23);

- судами розглянуто заяву по суті і задоволено вимогу про встановлення факту самостійного виховання дитини в окремому провадженні (справи № № 331/4826/23, 556/2030/23, 714/949/23, 201/7656/23, 718/2071/23, 718/2069/23, 759/6144/23, 147/664/23, 718/1870/23, 725/3819/23, 557/888/23, 466/4321/23, 724/1170/23);

- судами вирішено порушене питання по суті та відмовлено у задоволенні заяви за необґрунтованістю (справи № № 715/2428/23, 686/11972/23, 466/7080/23, 354/897/23, 533/279/23);

- судами у відповідності до пункту 1 частини другої статті 186 ЦПК України відмовлено у відкритті провадження у справі, оскільки факт самостійного виховання дитини не може бути встановлений у судовому порядку (справи № № 389/2881/23, 750/12788/23, 604/911/23);

- згідно з пунктом 1 частини першої статті 186 ЦПК України відмовлено у відкритті провадження у справі, оскільки заява не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства, з посиланням на те, що заява про встановлення факту самостійного виховання дитини підлягає розгляду у порядку адміністративного судочинства (справа № 521/20726/23).

З врахуванням вищезазначеного КЦС ВС виснував про те, що факт самостійного виховання дитини одним із батьків ймовірно може бути встановлений адміністративним судом, зокрема, під час розгляду справ про оскарження дій, бездіяльності чи рішень компетентних органів щодо відмови у наданні соціальної допомоги, незабезпечення соціальних чи інших гарантій, відмови у визнанні прав, визначених законом, які підлягають вирішенню у порядку адміністративного судочинства. Правова проблема постає під час дії правового режиму воєнного стану у значній кількості поданих заяв, позовів на території України про встановлення факту самостійного виховання дитини (інших фактів, які пов'язані із реалізацією права на відстрочку від призову на військову службу під час мобілізації) чи оскарження рішень, дій, бездіяльності суб'єктів владних повноважень, що перебували та перебувають на розгляді в судах та рішення у яких можуть бути винесені найближчим часом, що свідчить про наявність виключної правової проблеми [7].

Велика Палата Верховного Суду, врахувавши викладені в ухвалі КЦС ВС від 27 вересня 2023 року обставини, а також те, що перелік юридичних фактів, що підлягають встановленню в судовому порядку, зазначений у статті 315 ЦПК України, не є вичерпним, а судова практика щодо порушеного заявником питання в окремому провадженні, з врахуванням мети встановлення відповідного факту та наявності або ж відсутності спору, Верховним Судом ще не сформована, прийшла до висновку про необхідність вирішення Великою Палатою Верховного Суду актуальних міжюрисдикційних питань, а тому ухвалою від 26 жовтня 2023 року прийняла справу до розгляду [8].

Варто зазначити, що не усі судді Великої Палати ВС погодились із виключністю правової проблеми у вказаній справі та необхідністю її прийняття до розгляду. Так, судді Великої Палати Верховного Суду

Гудима Д. А. і Ткачук О. С. висловили окрему думку (розбіжну), згідно якої зазначили, що, на їх погляд, ніякої виключної правової проблеми у цій справі немає. Очевидною є недопустимість використання окремого провадження, зокрема, з метою: (а) «створення» преюдиційних фактів або нововиявлених обставин для вирішення в адміністративному судочинстві спорів щодо визнання протиправним і скасування рішення про відмову у перетині державного кордону України; (б) отримання доказу існування підстави для надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації [9].

Таким чином, на сьогодні питання юрисдикційності справ про встановлення факту самотійного виховання дитини чекає свого логічного вирішення шляхом висловлення Великою Палатою ВС відповідної позиції з цього питання.

Встановлення факту проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу з особою (військовослужбовцем, який загинув (помер) під час участі в бойових діях, забезпеченні здійснення заходів з національної безпеки і стримуванні збройної агресії російської федерації) (номер справи в ЄДРСР № 290/289/22-ц, № 560/17953/21)

Згідно сформованої КЦС ВС в постанові від 22 березня 2023 року у справі № 290/289/22-ц (провадження № 61-13369св22) позиції, вимоги заявника про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу з особою, який загинув під час участі у бойових діях та забезпеченні здійснення заходів з національної безпеки і стримуванні збройної агресії російської федерації, не підлягають вирішенню у порядку цивільного судочинства. У зв'язку із чим Верховний Суд рішення суду першої та апеляційної інстанції скасував, а провадження у справі за таких обставин закрит, оскільки спір підлягає розгляду в порядку адміністративного, а не цивільного судочинства.

За обставин справи № 290/289/22-ц особа звернулась до суду за правилами цивільного судочинства в порядку окремого провадження із заявою встановлення факту проживання заявника однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу із особою, який загинув під час участі в бойових діях та забезпеченні здійснення заходів з національної безпеки і стримуванні збройної агресії російської федерації. Необхідність (мету) встановлення зазначеного факту заявник обґрунтовувала тим, що зазначений факт пов'язаний із її правом на отримання одноразової грошової допомоги, яка передбачена Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей».

Виснувши про те, що вказаний факт з огляду на зазначену заявником мету його встановлення (*передумова для реалізації права на отримання одноразової грошової допомоги*), не підлягає вирішенню у порядку цивільного судочинства, Верховний Суд, врахувавши умови, за наявності яких справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення, належать до юрисдикції суду, а також проаналізувавши положення Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» щодо механізму реалізації та суб'єктів права на призначення та отримання одноразової грошової допомоги, зазначив про наступне.

Вимоги заявника та відповідно виниклий між заявником та Міністерством оборони України (заінтересованою особою) спір пов'язані з доведенням наявності підстав для визнання (підтвердження) за нею певного соціально-правового статусу щодо призначення та виплати одноразової грошової допомоги сім'ї військовослужбовця, не пов'язаного з будь-якими цивільними права та обов'язками заявниці, їх виникненням, існуванням та припиненням. Відповідно, за своїм предметом та можливими правовими наслідками такі вимоги пов'язані з публічно-правовими відносинами заявниці з державою, а отже, не підлягають вирішенню у порядку цивільного судочинства. Тож у спірних правовідносинах суд повинен врахувати правову мету звернення заявниці до суду, яка полягає у підтвердженні її певного соціального статусу. Такий статус має правове значення виключно у публічно-правових відносинах, оскільки впливає на підтвердження та можливість реалізації прав у сфері соціального забезпечення. А тому, Верховний Суд, врахувавши визначені законом завдання цивільного судочинства, визнає недопустимим ініціювання судового провадження у порядку цивільного судочинства з метою оцінки обставин, які становлять предмет доказування у провадженні у порядку адміністративного судочинства, чи з метою створення поза межами останнього передумов для визнання доказу, отриманого у такому провадженні, належним та допустимим [10].

Однак, варто зазначити, що кардинально протилежний підхід до особливостей встановлення цієї категорії юридичних фактів висловила Велика Палата Верховного суду в постанові 18 січня 2024 року у справі № 560/17953/21 (провадження № 11-150апв23).

Так, Велика Палата зауважила, що справи про встановлення фактів, від яких залежить виникнення, зміна або припинення суб'єктивних прав громадян, належать до юрисдикції цивільного суду. Чинне

законодавство не передбачає іншого судового порядку підтвердження факту, що має юридичне значення, окрім як розгляд відповідних справ за правилами цивільного судочинства. А тому констатувала, що *справи про встановлення факту проживання однією сім'єю без шлюбу із загиблим військовослужбовцем підлягають розгляду в порядку цивільного судочинства* відповідно до ст. 19 ЦПК України та п. 5 ч. 1 ст. 315 ЦПК України *незалежно від мети звернення до суду* (зокрема, підтвердження соціального статусу для призначення та виплати одноразової грошової допомоги сім'ї військовослужбовця) і наявності в заявника певних цивільних прав та обов'язків чи виникнення публічно-правових спорів із суб'єктами владних повноважень. Оскільки, на думку Великої Палати Верховного Суду, неефективним є підхід до визначення юрисдикційності спорів про встановлення юридичних фактів у судовому порядку залежно від мети звернення та наявності в заявника певних цивільних прав та обов'язків чи виникнення публічно-правових спорів із суб'єктами владних повноважень, так як це не сприятиме належному способу захисту порушеного права заявника, бо призведе до необхідності доказування одних і тих же обставин, подій та фактів при кожному зверненні до судів різних юрисдикцій. У зв'язку із чим Велика Палата Верховного Суду, надаючи відповідь на питання, чи можливо встановити факт проживання однією сім'єю без шлюбу з метою звернення до відповідних органів за призначенням одноразової грошової допомоги в межах розгляду справи в порядку адміністративного судочинства та з урахуванням встановлення наявності або відсутності цього факту надати оцінку рішення суб'єкта владних повноважень, яке прийнято до встановлення судом такого факту, вважала за необхідне відступити від висновків щодо застосування норм права у подібних правовідносинах стосовно юрисдикції спору, які викладено, зокрема, у ***вищенаведеній*** постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 22.03.2023 у справі № 290/289/22-ц (провадження № 61-13369св22), вказавши, що справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення, розглядаються у позасудовому та судовому порядку. Рішення стосовно фактів, що мають юридичне значення, прийняті у позасудовому порядку, можуть бути оскаржені до судів адміністративної юрисдикції. Юридичні факти, які належать встановлювати в судовому порядку, вирішуються судами цивільної юрисдикції за правилами ЦПК України. При цьому, Велика Палата наголосила, що в одному провадженні не можуть бути поєднані вимоги про встановлення факту, що має юридичне значення, та оскарження рішення, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень, оскільки ці вимоги підсудні судам різних юрисдикцій [11].

За обставин справи № 560/17953/21 позивачка звернулася до Міністерства оборони України із заявою про отримання одноразової грошової допомоги як член сім'ї померлого військовослужбовця. Однак комісія Міноборони відмовила їй у призначенні допомоги через відсутність доказів на підтвердження наявності в позивачки статусу члена сім'ї загиблого військовослужбовця – позивачка не надала рішення суду, яким встановлено факт їх проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу. Оскаржуючи в порядку адміністративного судочинства відповідні дії комісії Міноборони щодо відмови в призначенні допомоги, заявниця обґрунтовувала мету встановлення факту проживання заявника однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу із особою, який загинув під час участі в бойових діях та забезпеченні здійснення заходів з національної безпеки і стримуванні збройної агресії російської федерації, – підтвердження певного соціального статусу, в даному випадку члена сім'ї померлого військовослужбовця, для подання документів до відповідних органів з метою призначення та отримання одноразової грошової допомоги за загиблого (померлого) військовослужбовця. Окружний адміністративний суд відмовив у задоволенні вимог позивачки про скасування рішення комісії, оскільки вона не підтвердила факт спільного проживання з померлим однією сім'єю, а тому на неї не поширюється дія ст. 16-1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Апеляційний суд скасував це рішення і задовольнив позов. Велика Палата Верховного Суду виснувала, що з огляду на відсутність документів, передбачених для виплати одноразової грошової допомоги, комісія Міноборони, відмовляючи позивачці у призначенні вказаної допомоги, діяла в межах повноважень та відповідно до вимог закону [11].

Однак, варто зазначити, що не усі судді Великої Палати погодились із сформованою у постанові від 18 січня 2024 року позицією. Так, судді Великої Палати Верховного Суду Ступак О. В., Банасько О. О., Кишакевич Л. Ю., Мазур М. В., Пільков К. М., Уркевич В. Ю. у висловленій окремій думці, звернувши увагу на необхідності *відмежування підстав позову від предмета позову та врахувавши сформульовані в адміністративному позові вимоги* (визнати протиправним та скасувати рішення комісії Міністерства оборони України та зобов'язати Міністерство оборони України призначити та виплатити одноразову грошову допомогу) наголосили, що суд не може штучно виділяти як окрему вимогу позову певну підставу

позову (у цій справі – факт проживання однією сім'єю), оскільки це суперечить таким основним принципам судового процесу, як диспозитивність та змагальність. Так як у цій адміністративній справі встановлення факту проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу є не вимогою позову, про що свідчить зміст адміністративного позову, а підставою цього позову та передумовою задоволення його вимог, тому про доведеність цієї обставини (факту) суд має робити висновок виключно в мотивувальній частині судового рішення без додаткового зазначення про це в резолютивній частині. А тому вважали, що за наведених у зазначеній справі обставин встановити факт проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу для одержання одноразової грошової допомоги в разі смерті військовослужбовця є необхідним та можливим винятково під час розгляду справи в суді адміністративної юрисдикції у зв'язку з оскарженням рішення (дій/бездіяльності) суб'єкта владних повноважень про відмову у здійсненні такої виплати [12].

При цьому, висловлена суддями **Великої Палати Верховного Суду Ткачуком О. С., Ткачем І. В. окрема думка зводилась до того, що** Велика Палата Верховного Суду ухвалила рішення, яке повністю змінює усталену судову практику, сформовану у тисячах справ, а також порушує сформований Великою Палатою протягом шести років підхід до вирішення справ, коли з метою процесуальної економії зусиль сторін кожен спір має вирішуватися в одному провадженні. Наслідком ухваленого Великою Палатою рішення, стає необхідність спочатку звернення до цивільного суду з метою отримання рішення про юридичний факт (проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу), а після цього до адміністративного суду для вирішення питання про право на отримання грошової допомоги. А тому, на думку суддів, зважаючи на те, що в порядку окремого провадження вирішуються лише справи про встановлення фактів, які мають юридичні наслідки, якщо чинне законодавство не передбачає іншого порядку їх встановлення (постанова Великої Палати Верховного Суду від 30 травня 2018 року у справі № 761/16799/15-ц, від 23 січня 2019 року у справі № 536/1039/17 (пункт 17), Велика Палата Верховного Суду, задля виконання своїх повноважень із забезпечення єдності та сталості судової практики, повинна була сформулювати правову позицію про те, що спір, пов'язаний із доведенням наявності підстав для підтвердження певного соціально-правового статусу з метою призначення та виплати одноразової грошової допомоги сім'ї військовослужбовця, тобто статусу, не пов'язаного з будь-якими цивільними права та обов'язками, їх виникненням, існуванням та припиненням, слід розглядати за правилами адміністративного судочинства. Не можна ініціювати судові провадження у порядку цивільного судочинства з метою оцінки обставин, які становлять предмет доказування у провадженні у порядку адміністративного судочинства, чи з метою створення поза межами останнього передумов для визнання доказу, отриманого у такому провадженні, належним і допустимим. Усі обставини неправомірних дій військових посадових осіб, чи їх бездіяльності входять до предмету доказування у адміністративних справах. Виділення із цих справ окремих доказів, які потрібно здобувати у інших судових спорах у іншій юрисдикції є безпідставним та незаконним [13].

Встановлення факту вимушеного переселення (номер справи в ЄДРСР № 524/2722/23).

За обставин справи особа звернувся до суду із заявою про встановлення юридичного факту – факту вимушеного переселення з території м. Харкова, яке відбулося внаслідок збройної агресії російської федерації проти України та окупації частини території України. Необхідність встановлення зазначеного факту в порядку цивільного судочинства за правилами окремого провадження мотивував тим, що має на меті визначити свій статус як особи, яка перебуває під захистом Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року, що зумовлює виникнення прав та обов'язків, передбачених цією Конвенцією, іншими нормами національного та міжнародного права. Крім того, від встановлення такого факту залежить виникнення та реалізація його особистих та майнових прав.

Ухвалою суду першої інстанції відмовлено у відкритті провадження у справі з підстав встановлення спору про право та роз'яснено право на звернення до суду в порядку позовного провадження. Стверджуючи про наявність спору право суд першої інстанції зазначив, що вимога про встановлення факту вимушеного переселення заявника з міста Харкова внаслідок збройної агресії військ вказаної країни проти України породжуватиме для заявника відповідні юридичні наслідки, зокрема: виникнення права на отримання від відповідних органів соціального захисту населення України відповідної державної допомоги; виникнення права на отримання справедливої компенсації з держави-агресора, якою є рф тощо.

Однак, КЦС ВС, здійснюючи перегляд в касаційному порядку справи в постанові від 08 листопада 2023 року, у справі № 524/2722/23 (провадження № 61-13720св23), врахувавши положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, прецедентну практику ЄСПЛ та керуючись

національним законодавством щодо механізмів захисту «порушеного права», виснував про те, що вказаний юридичний факт підлягає встановленню в порядку окремого провадження. Формуючи зазначену позицію Верховний Суд врахував, що у справі, що переглядається: факти збройної (військової) агресії Російської Федерації відносно України, окупації частини території України є загальновідомими, а тому не підлягають доказуванню; наслідком саме збройної агресії Російської Федерації стала окупація частини території України, яка засуджена як на національному рівні, так і міжнародною спільнотою; метою встановлення факту вимушеного переселення з окупованої території України задля уникнення загрози життю, здоров'ю, свободи, особистих прав на свободу пересування, вираження думки, майнових прав, права на судовий захист на окупованій території саме у результаті збройної агресії Російської Федерації є визначення статусу заявника як особи, що перебуває під захистом Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року, ратифікованої Україною 03 липня 1954 року, з відповідними правовими наслідками. А тому вимогу заявника про встановлення факту вимушеного переселення з території м. Харкова, яке відбулося внаслідок збройної агресії російської федерації проти України та окупації частини території України, з покликанням на положення частини першої статті 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», відповідно до якої внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру, Верховний Суд вважав обґрунтованою [14].

Не погоджуючись із сформованою у постанові від 08 листопада 2023 року, у справі № 524/2722/23 позицією суддя КЦС ВС В.І. Крат висловив окрему думку, згідно якої зазначив, що з урахуванням принципу розумності, слід констатувати, що статтею 315 ЦПК України передбачена можливість встановлення виключно фактів, що мають юридичне значення, а не причинного зв'язку між фактами. У справі, що переглядалася, на думку судді Крата В.І., суди обґрунтовано вважали, що факт військової агресії російської федерації є загальновідомим та закріпленим на підставі відповідних нормативно-правових актів. У зв'язку із чим вважав наявними підстави для передачі справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду [15].

Встановлення юридичного факту загибелі особи (військовослужбовця) під час захисту Батьківщини внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України (номер справи в ЄДРСР № 490/6057/19-ц)

За обставин справи особа звернулася до суду в порядку цивільного судочинства за правилами окремого провадження в своїх інтересах та інтересах неповнолітнього сина із заявою про встановлення факту загибелі її чоловіка у лютому 2015 року під час захисту Батьківщини на території Донецької та Луганської областей України у районі Дебальцеве в результаті збройної агресії та воєнного конфлікту, розпочатих російською федерацією. Звернення до суду обумовлено тим, що вона має на меті визначити статус її чоловіка як жертви міжнародного збройного конфлікту, тобто як особи, яка перебувала під захистом Конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, яка ратифікована Україною 03 липня 1954 року [16].

Ухвалою суду першої інстанції, яка залишена без змін постановою суду апеляційної інстанції закрито провадження у справі з підстав, що законодавством передбачено позасудову процедуру надання особам статусу сім'ї загиблого під час антитерористичної операції. Чоловік заявника (померлий військовослужбовець) вже має статус загиблого, причина смерті якого пов'язана із захистом Батьківщини, що підтверджується відповідними документами наявними в матеріалах справи, наданими самим заявником. З представлених документів та встановлених обставин суди дійшли висновку, що у позасудовому порядку встановлено, що чоловік заявника загинув та були видані відповідні висновки військово-лікарської комісії і встановлено причину травми, яка стала причиною смерті, а, отже, вказане не може бути встановлено у судовому порядку. Факт збройної агресії російської федерації проти України на Сході країни встановлено рядом нормативно-правових актів.

Формуючи правову позицію у зазначеній категорії справ Об'єднана палата Касаційного цивільного суду Верховного Суду в постанові від 05 грудня 2022 року у справі № 490/6057/19-ц (провадження № 61-18514сво21) прийшла до висновку, що **встановлення факту, що має юридичне значення, щодо загибелі військовослужбовця під час захисту Батьківщини внаслідок збройної агресії**

російської федерації проти України можливе лише у судовому порядку, оскільки законодавець не визначив іншого, позасудового способу встановлення причинно-наслідкового зв'язку між смертю військовослужбовця та військовою агресією російської федерації. Від встановлення факту загибелі військовослужбовця при виконанні військової служби внаслідок збройної агресії російської федерації проти України залежить виникнення та реалізація особистих та майнових прав заявника як члена сім'ї загиблого військовослужбовця. Тобто, відповідний юридичний факт має індивідуальний характер, оскільки породжує правові наслідки лише для заявника, а саме: отримання загиблим статусу жертви міжнародного збройного конфлікту з подальшим отриманням членами сім'ї загиблого допомоги від гуманітарних організацій та можливості звернення членів сім'ї загиблого до міжнародних судів із відповідними вимогами [16].

Судді Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Грушицький А. І. та Крат В. І., не погоджуючись із сформованою у постанові від 05 грудня 2022 року у справі № 490/6057/19-ц позицією, висловили окрему думку, згідно якої з урахуванням принципу розумності констатували, що статтею 315 ЦПК України передбачена можливість встановлення виключно фактів, що мають юридичне значення, а не причинного зв'язку між фактами. А тому з урахуванням встановлених у справі, що переглядається, обставин вважали обґрунтованими висновки судів попередніх інстанцій про те, що факт військової агресії російської федерації є загальновідомим та закріпленим на підставі відповідних нормативно-правових актів, а законодавством передбачено позасудову процедуру надання особам статусу сім'ї загиблого під час АТО і цей факт щодо чоловіка заявниці вже встановлений у позасудовому порядку [17].

Однак, варто зазначити, що аналіз судової практики Верховного Суду дає підстави впевнено стверджувати про те, що не у всіх випадках заявлення вимоги про встановлення факту загибелі особи, зокрема у зв'язку із прийняттям участі у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України, така підлягатиме встановленню в судовому порядку, як зазначено Об'єднаною палатою Касаційного цивільного суду Верховного Суду в постанові від 05 грудня 2022 року у справі № 490/6057/19-ц (провадження № 61-18514сво21). Визначальним, як свідчить судова практика, є визначення мети встановлення зазначеного юридичного факту.

Так, КЦС ВС в постанові від 30 серпня 2023 року у справі № 332/1267/23 (провадження № 61-9021св23), надаючи оцінку судовим рішенням судів першої та апеляційної інстанції про відмову у відкритті провадження у справі, погодився із обґрунтованістю та законністю таких, зазначивши, що встановлення факту загибелі у зв'язку із прийняттям участі у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України, який заявник пов'язує з виникненням у неї права на надання статусу члена сім'ї загиблого (померлого) Захисника України, має позасудовий порядок отримання. У той же час рішення про відмову у наданні такого статусу може бути оскаржені у встановленому законом у порядку адміністративного судочинства. При цьому, Верховний Суд вказав на нерелевантність застосування у зазначеній справі правових висновків Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 05 грудня 2022 року у справі № 490/6057/19-ц (провадження № 61-18514сво21), оскільки у справах різний предмет спору. У справі № 490/6057/19-ц звернення до суду було обумовлено тим, що заявник мав на меті визначити статус її чоловіка як жертви міжнародного збройного конфлікту, тобто як особи, яка перебувала під захистом Конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, яка ратифікована Україною 03 липня 1954 року, та просила встановити юридичний факт загибелі особи під час захисту Батьківщини у лютому 2015 року на території Донецької та Луганської областей України внаслідок збройної агресії російської федерації проти України [18].

Очевидним є те, що справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення, займають вагомe місце в судовій практиці. Динамічність суспільних відносин, а відтак постійна зміна законодавства в умовах війни (2014–2024 рр.) зумовила необхідність встановлення нового виду юридичних фактів – юридичного факту, пов'язаного з широкомасштабною збройною агресією рф проти України. Дослідження судової практики з цього питання дає підстави стверджувати про щоразу якісніший підхід судових органів до розгляду вказаної категорії. Особливу роль у формуванні єдності судової практики щодо вирішення питання про встановлення зазначеної категорії юридичних фактів відіграє Верховний Суд, який завжди стоїть на сторожі захисту порушених прав осіб та намагається усім наявним у нього правовим інструментарієм реагувати на ті виклики, які постають перед судовою системою України в одну із найскладніших сторінок історії нашої Держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 31.03.1995 року «Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-95#Text> (дата звернення: 11.04.2024 року).
2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 10 квітня 2019 року у справі № 320/948/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81574014> (дата звернення: 11.04.2024 року).
3. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 09 червня 2021 року у справі № 367/6780/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97656953> (дата звернення: 11.04.2024 року).
4. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 06 травня 2020 року у справі № 761/16799/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89131003> (дата звернення: 11.04.2024 року).
5. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 14 квітня 2021 року у справі № 205/2102/19-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96309986> (дата звернення: 11.04.2024 року).
6. Цивільний процес: теорія і практика. Концепції вчених з удосконалення законодавства про цивільне судочинство: монографія / за заг. ред. С.Я. Фурса, С.С. Бичкова (особистий внесок Угриновської О.І. та Віцькар А.С. у співавторстві – Глава 13) – Київ: Алерта, 2023. – 640 с.
7. Ухвала Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 27 вересня 2023 року у справі № 201/5972/22 (провадження № 61-8488св23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113815927> (дата звернення: 11.04.2024).
8. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 26 жовтня 2023 року у справі № 201/5972/22 (провадження № 61-8488св23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113815927> (дата звернення: 11.04.2024).
9. Окрема думка (розбіжна) суддів Великої Палати Верховного Суду Гудими Д. А. і Ткачука О. С. від 26 жовтня 2023 року у справі № 201/5972/22 (провадження № 61-8488св23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115546331> (дата звернення: 11.04.2024).
10. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 22 березня 2023 року у справі №290/289/22-ц (провадження № 61-13369св22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109854993> (дата звернення: 11.04.2024).
11. Постанова Великої Палати Верховного суду від 18 січня 2024 року у справі № 560/17953/21 (провадження № 11-150ап23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116512563> (дата звернення: 11.04.2024).
12. Окрема думка суддів Великої Палати Верховного Суду Ступак О. В., Банаська О. О., Кишакевича Л. Ю., Мазура М. В., Пількова К. М., Уркевича В. Ю. у справі № 560/17953/21 (провадження № 11-150ап23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116888194> (дата звернення: 11.04.2024).
13. Окрема думка суддів Великої Палати Верховного Суду Ткачука О.С., Ткача І.В. у справі № 560/17953/21 (провадження № 11-150ап23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116705125> (дата звернення: 11.04.2024).
14. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 08 листопада 2023 року, у справі № 524/2722/23 (провадження № 61-13720св23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114834990> (дата звернення: 11.04.2024).
15. Окрема думка судді Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Крата В. І., від 08 листопада 2023 року, у справі № 524/2722/23 (провадження № 61-13720св23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114796340> (дата звернення: 11.04.2024).
16. Постанова Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 05 грудня 2022 року у справі № 490/6057/19-ц (провадження № 61-18514сво21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107963201> (дата звернення: 11.04.2024).
17. Окрема думка суддів Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Грушицького А. І. та Крата В. І. від 05 грудня 2022 року у справі № 490/6057/19-ц (провадження № 61-18514сво21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107834016> (дата звернення: 11.04.2024).
18. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 30 серпня 2023 року у справі № 332/1267/23 (провадження № 61-9021св23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113236222> (дата звернення: 11.04.2024).

A. Vitskar. Novelization of the judicial practice of establishing legal facts related to the large-scale armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. – Article.

Summary. The article is devoted to the study of the peculiarities of establishing legal facts related to the large-scale armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. Taking into account the analysis of the judicial practice formed by the Supreme Court, the most common types of the specified category of legal facts are singled out and attention is focused on the features and models of their establishment.

Key words: legal fact, military fact, armed aggression, judicial practice.